

A NÉP HANGJA ISTEN HANGJA: POPULIZMUS ÉS VALLÁS VISZONYA

HARSÁNYI PÉTER

ELTE Szociológia Doktori Iskola, Budapest
E-mail: harsanyipepi@gmail.com

Beérkezett: 2022. február 16., elfogadva: 2022. március 8.

NADIA MARZOUKI, DUNCAN MCDONNELL & OLIVIER ROY: *Saving the People. How Populists Hijack Religion*. London, 2016. Hurst & Co. Publishers. 288 p. ISBN: 9781849045162

Populizmus: e szót a huszadik század elején még a „népszerűség” szinonimájaként használták a magyar szövegekben, majd a sznobizmussal szembeszálló, a köznép nyers kifejezőmódját alkalmazó irodalmi irányzatot értették alatta. A nyolcvanas évek elején aztán egyre gyakrabban tűnt fel mai értelmében, elsősorban az amerikai politikatudomány alapján.¹ Eszerint a populizmus az a politikai irányzat, mely retorikájában az átlagember és nem az elit érdekeit tartja szem előtt. A 2010-es évek második felére igazi divatkifejezéssé vált: a szakértők a görög Sziriza, Trump, Orbán, Salvini, Bolsonaro és Boris Johnson sikereiből egyaránt a populista politika térnyerését olvasták ki.

Épp Trump 2016. novemberi győzelme előtt pár héttel jelent meg a brit Hurst kiadó gondozásában a *Saving the People – How Populists Hijack Religion (Megmenteni a népet – Hogyan térítették el a populisták a vallást)* című tanulmánykötet, mely tíz példán keresztül igyekszik bemutatni a jobboldali populista politika és a vallás

sokrétű viszonyát. A szerkesztői munkát Nadia Marzouki (Centre National de la Recherche Scientifique, Párizs), Duncan McDonell (Griffith University, Brisbane) és Olivier Roy (European University Institute, Firenze) végezték.

Bevezetésképpen Marzouki és McDonell a kötet alapvető kereteit jelölik ki. A populista politika sajátosságának a „mi” és az „ők” halmazának szigorú elkülönítését és szembeállítását tartják. Az előbbi a populista politikus homogén, jó emberekből álló csoportnak írja le, melynek létét felülről az elit, alulról pedig a szegények és kitaszítottak csoportja fenyegeti. Ezt a szembeállítást – elsősorban a jobboldalon – a vallási hagyomány is megalapozhatja, a populisták jelentős része tehát kialakított valamiféle viszonyt a vallási tradícióval és az azt közvetítő egyházi szervezetekkel.

McDonell az olasz Északi Liga (LN) esetét ismerteti. A kilencvenes években létrejött mozgalom a katolikus északolaszokra leselkedő legnagyobb veszélyként egyrészt a szekuláris politikai elitet, másrészt pedig a muszlim bevándorlókat azonosította. Ahogy azonban a 2000-es évek közepére politikusaik egyre maga-

---

¹ BORBÁNDI GYULA (1990) A populizmus jelentésváltozásáról. *Hitel*, Vol. 3. No. 25. pp. 59–60.

sabb kormányzati pozíciókat foglaltak el, az iszlám elleni fellépésük vált hangsúlyosabbá; a Liga nagy horderejű tiltakozásokat szervezett az északi városokban tervezett mecsetépítések ellen. Ekkoriban vált barátivá a Liga és az egyház addig kifejezetten fagyos viszonya, együtt léptek fel például annak érdekében, hogy minden állami intézményben kihelyezzék a feszületet. A 2015-ös menekültválság következtében viszont újra megromlott a viszony, mivel a Vatikán befogadó, Salvini pártja pedig élesen bevándorlóellenes állaspontot foglalt el.

Érdekes utat járt be az Osztrák Szabadságpárt (FPÖ) a kilencvenes évekre, ezt Leila Hadj-Abdou (Univerzität Wien) tanulmánya elemzi. Monarchia- és egyházellenes pángermán mozgalomból a békebeli nosztalgiára építő, egyházpárti osztrák nacionalista párt lett, amely azóta is előszeretettel állítja be magát a kereszténység valódi őrzőjének. Politikusaik főleg akkor hivatkoznak Európa és Ausztria keresztény gyökereire, amikor a muszlim bevándorlók által képviselt idegen kultúráról beszélnek. Ebben hasonlítanak a Svájci Néppártra (SVP), amelyet Oscar Mazzoleni (Université de Lausanne) mutat be. Nyugat-Európa egyik legerősebb jobboldali populista pártja akkor foglalt egyértelmű és határozott állást vallási kérdésben, amikor egy 2009-es népszavazás előtt a minaretek építése ellen kampányolt. Arra hivatkoztak, hogy az iszlám alapvetően nőellenes és a liberális emberi jogok ádáz ellensége, a kereszténység viszont alapvetően haladó szellemiségű és a svájci identitás szerves része.

Stijn van Kessel (Queen Mary University of London) a holland Szabadságpárt (PVV) valláshoz fűződő viszonyát elemzi. A szerző Hollandia sajátos helyzetét abban látja, hogy az ottani politikát hosszú évtizedeken keresztül (nagyjából

a 2000-es évek közepéig) katolikus és protestáns kereszténydemokrata pártok dominálták, ezt követően viszont háttérbe szorult a vallás kérdése. A Szabadságpárt politikusai is csak ritkán hivatkoznak a keresztény hagyományra, ők elsősorban a felvilágosodás szekuláris eszméinek le-téteményeseiként láttatják magukat. Az iszlám elleni fellépésük ugyanazon alapszik, mint a Svájci Néppárté: a muszlim bevándorlók kultúrája összeegyeztethetetlen Európa szabadelvű hagyományaival. A szerző szerint kifejezetten szokatlannak számít a jobboldali populisták körében az, hogy a Szabadságpárt gyakorlatilag semmiféle kapcsolatot nem épített ki a helyi egyházakkal. A brit populisták hasonlóan szekuláris alapokon állnak, Timothy Peace (University of Glasgow) írása szerint ugyanis a brit politikában nincs nagy szerepe a vallásnak. Az euroszeptizmusáról elhíresült UKIP, mely mindenhol nézve jobboldali populista párt, csak akkor emel be vallási szempontokat a politikájába, amikor a muszlim bevándorlók elnyomó és agresszív hitéről beszél, mely szemben áll a hagyományos brit értékekkel. Kár, hogy Peace írása csupán a Brit-szigetre koncentrál; az olyan vallási alapon szerveződő észak-ír pártok elemzése, mint például a Demokratikus Unionista Párt (DUP), sok tanulsággal járna.

A francia Nemzeti Front (FN) hasonlóan hosszú utat járt be az elmúlt évtizedekben, mint az Osztrák Szabadságpárt, ezt Olivier Roy tanulmánya foglalja össze. Amikor Jean-Marie Le Pen 1972-ben megalapította az FN-t, az még egy régi vágású szélsőjobboldali mozgalom képét mutatta: programjában neofasiszta és újpogány elemek keveredtek erőteljes antiszemitizmussal.² A párt vezetését

² Le Pen legnagyobb sikerét 2002-ben aratta, amikor bekerült az elnökválasztás második fordulójába. Igaz, a hivatalban lévő Jacques Chirac a végén fölényesen győzött.

2011-ben az alapító lánya, Marine Le Pen vette át, aki lassanként modern populista néppárttá igyekezett alakítani az FN-t. Közös identitásképző elemmé az etnicitás és kultúra vált, a párt politikusai pedig a faji kategóriákat szinte teljes egészében elhagyták. Ennek megfelelően a vallás csupán a francia kultúra egy kis részeként jelenik meg, sőt, Le Penék minden adandó alkalommal hitet tesznek az állam és egyház szétválasztása, a laicitás eszméje mellett. Kezdetben a kelta hagyományörzők mellett a Nemzeti Frontnak volt egy viszonylag jelentős ultrakatolikus szárnya is, mely a II. vatikáni zsinat eszmeiségével szemben határozta meg magát. Az informális platformok azonban egyre inkább elsovadtak, minél inkább teret nyertek Marine Le Pen néppártosodási törekvései. Mára úgy tűnik, hogy a párt szakított a vallás témájával, retorikájában legfeljebb annyiban jelenik csak meg, amennyiben az észak-afrikai bevándorlók kultúrájával való összeférhetetlenségről van szó.

Nem meglepő, hogy Lengyelországban a vallás gyakrabban szerepel a politikai közbeszédben, Ben Stanley (SWPS University of Social Sciences and Humanities, Varsó) írása viszont túlmutat ezen a leegyszerűsítő nézeten, és meggyőzően mutatja be a Lengyel Családok Ligája (LPR) sajátos helyzetét. A 2000-es évek elején a lengyel szélsőjobboldal gyűjtőhelyének számító katolikus-nacionalista Radio Maryja műsorai adták meg a párt kezdeti lendületét. A xenofób, euroszeptikus, meleg- és feminizmusellenes, antiszemita véleményeket terjesztő rádióadót egy szerzetesrend varsói provinciája tulajdonolja, tehát ezer szállal kötődik a hivatalos vallási intézményekhez. Azért érdekes, hogy az LPR-t a Radio Maryja tette ismertté Lengyelországban, mert ellentétben a többi esettel, itt maga az egyház használt ki saját céljai elérésére egy populista pártot, és nem fordítva. 2007 környékére viszont

az LPR kifulladás, helyét a Jog és Igazságosság (PiS) vette át; a Kaczyński-testvérek által alapított párt kezdetben ritkán, később egyre többször hivatkozott a keresztény hagyományokra. Mostanra kiváló kapcsolatokat épített ki a lengyel katolikus egyházzal, retorikája középpontjában pedig egyértelműen a nemzeti keresztény értékek védelme áll.

A magyar esetet Bozóki András (Central European University, Bécs) és Ádám Zoltán (Budapesti Corvinus Egyetem) ismerteti. Önmagában a Fidesz és a Jobbik bemutatása a magyar olvasónak nem sok újdonságot tartogat, de új perspektívákat nyújt az, hogy a szerzők mindezt nemzetközi összehasonlításban teszik. Bozóki és Ádám szerint sajátos helyzetet teremt, hogy míg a magyar populista pártok előszeretettel nyúlnak a keresztény (és különös módon a kereszténység előtti pogány) jelképekhez, valamint gyakran hivatkoznak a vallás nemzetmegtartó erejére, addig Magyarország nem számít különösképpen vallásos országnak. A „mi” és „ők” ellentétje is inkább a nemzet tagjai és az idegen érdekek kiszolgálói között húzódik, de általánosságban is elmondható, hogy Kelet-Európában a szélsőjobboldal más ellenségképeket választ, mint nyugaton: bevándorlók helyett (vagy mellett) az őshonos kisebbségeket, cigányokat, zsidókat, szomszédos népeket. A „keresztény” kifejezést a nem kimondottan vallási értelemben használja, hanem sokkal inkább kulturális identitásként. A keresztény ebben az értelemben egyet jelent a konzervatív, vagy nacionalista jelzővel, sőt, bizonyos esetekben a Horthy-korban elterjedt jelentése is felsejlik: nem zsidó.

A kötet két olyan tanulmányt tartalmaz, mely nem európai politikai erőt mutat be. Az egyik ezek közül az amerikai egyesült államokbeli Tea Party-ról szól, ezt Nadia Marzouki jegyzi. A 2010-es időközi választások idején népszerűvé

váló mozgalom elsősorban az adózás és a központosított kormányzat ellen szerveződött. Szorosan kapcsolódik vallási szervezetekhez, elsősorban a déli államokban jelen lévő protestáns egyházakhoz, lelkesekhez. A Tea Party vezetői az ország keresztény hagyományairól is gyakran beszélnek, melyeket egyrészt a liberális és szekuláris elit, másrészt maga az iszlám fenyeget.

A másik nem európai példa az izraeli Shas párté; a kötet talán legszellemesebb tanulmányát Dani Filc (Ben-Gurion University of the Negev, Beér-Seva) írta. Az ultraortodox Shas a mizrahi, vagyis muzulmán országokból érkezett zsidók helyzetének javítására jött létre 1983-ban. A párt megalakulásakor a „mi” halmazába a vallásos (elsősorban, de nem kizárólag) mizrahi zsidókat, az „ők” halmazába a szekuláris és askenázi (európai) zsidó elitet, bevándorlókat és vendégmunkásokat utalta. Politikusaik ultraortodox erkölcsi normák számonkérésével, a hétköznapi héber nyelv használatával és heves korrupcióellenességgel helyezkednek szembe a politikai és gazdasági elittel. A Shas részben kirekesztő pártnak számít, hiszen rendkívül szigorúan értelmezi a biológiai származáson alapuló vallási szabályokat, erőteljes kampányokat folytat a bevándorlók és vendégmunkások ellen, valamint helyesli Izrael állam telepespolitikáját, és ragaszkodik ahhoz, hogy Jeruzsálem kizárólag zsidó fennhatóságú terület legyen. Másrészt viszont inklúzív jegyeket is magán visel, hiszen egyesíteni kívánja a mizrahi lakosságot, egyenrangúságot követel számukra, kifejezetten szolidáris szociálpolitikát sürget, és bizonyos izraeli arab közösségekkel meglehetősen jó kapcsolatot ápol. A Shas tehát több szempontból is kilóg a többi populista párt közül: politikája nem a kereszténységen, hanem a zsidóságon alapszik, méghozzá rendkívül közvetlen és szigorú módon. Olyannyira

kötődik az intézményes valláshoz, hogy az állami szervek helyett a vallási hatóságok elsőbbségét hirdeti. Ilyen radikális, mondhatni, fundamentalista alapállást még a lengyel katolikus egyházhoz ezer szállal kapcsolódó LPR sem vett fel.

A könyvben ismertetett példák a legtöbb esetben találóak, a terjedelem pedig természetesen véges, de fájóan hiányzott egy skandináv párt bemutatása: ilyen lehetne a Dán Néppárt (DF), a Finnek Pártja, a Svéd Demokraták (SD), vagy a norvég Fejlődéspárt (FrP). A kötet keretei közé illeszkedett volna a japán Liberális Demokrata Párt (LDP) politikája is, de a megjelenés óta eltelt időben olyan vezetők is feltűntek a színen, mint Rodrigo Duterte a Fülöp-szigeteken, vagy Bolsonaro Brazíliában. Mindegyikőjük valláshoz fűződő viszonya megérne egy kimerítő elemzést.

A tanulmányok megjelenése óta közel öt és fél év telt el. Ez idő alatt rendkívül sok olyan esemény történt a populista jobboldal háza táján, ami egy hasonló témájú kötetbe kívánkozna: széles körű és heves vita folyt a fejkendő szabályozásáról Ausztriában, Hollandiában és Franciaországban egyaránt. Emlékezetes képsorok születtek, amikor 2019-ben Salvini a Liga milánói kampányzáró eseményén egy rózsafüzért szorongatott szónoklata közben, vagy amikor egy évvel később Trump egy washingtoni episzkopális templom előtt fényképezkedett, miközben a rendőrség próbálta megállítani az ellene tüntetőket. Lengyelországban a PiS az egyház brutálisan szigorú abortuszszabályozását emelte törvényi szintre, több százezren tiltakoztak ellene. A Fidesznek Ferenc pápa 2021. szeptemberi látogatása okozott fejtörést. A bevándorlóbarát és bizonyos kérdésekben megengedő, szolidáris álláspontra helyezkedő egyházfő ugyanis sok tekintetben a lehető legtávolabb áll a kormánypárttól, az utóbbinak mégis rendkívüli sikerként kellett kommunikál-

nia az eseményt. A legfrisebb fejlemény Franciaországban történt: Éric Zemmour publicista bejelentette indulását a 2022-es elnökválasztáson. A berber zsidó menekültek fiaként született Zemmour radikális bevándorlásellenességével igyekszik betölteni a mérséklődő Le Penék által hagyott űrt a francia szélsőjobbaldalon. Beszédeiben és írásaiban rendre arról értekezik, hogy hacsak nem történik gyökeres változás, Franciaország teljes egészében behódol az iszlámnak.

Mindezek arra engednek következtetni, hogy a jelenség, melyet a kötet tanulmányai

körüljárnak, rendkívül időszerű, sőt, megjelenése óta még inkább azzá vált. A könyv egyetlen komoly gyengesége csupán az igénytelenül megszerkesztett, hibás adatokkal ellátott grafikonok. A szerkesztői munka egyébként gondos és körültekintő volt, még ha akadt is volna olyan jobboldali populista erő, melynek valláshoz fűződő viszonya megért volna egy önálló tanulmányt. Reméljük, hogy születik még a közeljövőben hasonló témájú munka, és hogy megközelíti majd e kötet magas színvonalát.